

Littekens

Colofon

ISBN: 978 94 6365 273 5

1e druk 2020

© 2020, Milena Tzankova

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Kunstwerk omslag: Milena Tzankova

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Littekens

Milena Tzankova

1

De zomer liep ten einde en ik moest in Sofia zijn om weer met mijn werk op de school voor voortgezet onderwijs in de hoofdstad te beginnen. Ik begon nu aan het derde jaar op deze school. Het beroep van lerares was aantrekkelijk en ik had veel vrije tijd. Daardoor had ik de mogelijkheid om ook creatief bezig te zijn, met name tijdens de lange zomervakanties. Ik beschouwde het werk als lerares als iets tijdelijks, werken in teamverband met hoofdzakelijk vrouwen van middelbare leeftijd betekende werken onder mentale druk. De sfeer was dreigend en roddels en intriges waren aan de orde van de dag. Het stond in schril contrast met de sfeer op de kunstacademie. Werk als freelancer paste het best bij mij. Maar na de kunstacademie was een baan in het onderwijs de enige mogelijkheid om in Sofia te blijven. De opleiding was gratis geweest en de afgestudeerde leerlingen moesten van de universiteit drie jaar werken, gewoonlijk in de provincie. In Sofia kon dit alleen met een officiële brief. Om als lerares te werken, moest ik een aanvullend pedagogisch examen afleggen. Toen ik dat had gehaald, werd ik gevraagd door een school in Sofia en kon ik in mijn geboortestad blijven.

Mijn beste vriendin en medestudent aan de kunstacademie heette Ria. We waren onafscheidelijk. We leken zelfs op elkaar en mensen dachten dat we zussen waren. Ze was keramist en werkte in een porseleinfabriek in de provincie. Ze was daar telkens een halve maand en de rest van de maand was ze in Sofia om ontwerpen te maken voor nieuwe collecties. Het was niet gemakkelijk voor haar om aan deze manier van leven te wennen. De mensen uit de provincie accepteerden de mensen uit Sofia niet echt, in hun ogen waren ze eigenaardig.

Ria vond mijn portretten erg mooi.

Toen we elkaar eens spraken, vroeg ze: “Wil je een portret van mij schilderen? Als ik weer in Sofia ben, kan ik voor je poseren.”

“Je bent een erg interessant model. We kunnen, als het je past, morgen beginnen.”

“Kom dan bij mij thuis, dan maak ik wat lekkers,” zei ze.

Het was voor ons beiden een uitdaging. Het waren mijn laatste vrije dagen voordat ik weer met werken begon. Op dat moment was ik alleen thuis. Mijn ouders waren in Sozopol, een kleine stad aan de Zwarte Zee, beroemd om zijn schilderachtige sfeer.

Als medewerker van het comité voor toerisme hoefde mijn vader niet te betalen voor de dure hotels met restaurants aan de Zwarte Zee. Het oude Sozopol bood niet veel luxe. Je moest er een hoge prijs betalen voor een kamer met gemeenschappelijk gebruik van toilet en douche.

Mijn ouders brachten hun vakanties door in plaatsen waar mijn vader zijn foto's kon maken. Hij was een van de beste natuurfotografen van het land. Zijn werk was gewild in de reclamefotografie. Hij combineerde werk met vakantie en kwam altijd thuis met mooie foto's.

Ik pakte een doek, een ezel, olieverf en ging naar Ria. Dichtbij was een tramhalte. Ik kon daar de tram nemen, die mij rechtstreeks naar haar huis zou brengen.

Ze woonde in een nieuw huizenblok, in de richting van het vliegveld. Op straat ontmoette ik Jana, een vriendin uit mijn kindertijd. Ze was klein en slank, ze had het figuur van een kind. Ze had niet echt vrij tijdens vakanties, ze moest de hele dag piano spelen. Als kind was ze al getalenteerd. De professionals voorspelden haar een briljante toekomst. Ze had geen aandacht geschonken aan de verwijten van haar ouders, die

het niet eens waren met haar huwelijk omdat ze vonden dat ze een man moest hebben die haar zou steunen. Haar echtgenoot was volgens hen een grote egoïst, die alleen maar aan zichzelf dacht. Jana wijdde haar leven aan haar familie, offerde haar carrière als muzikant op en werd onderwijzeres. Ze kwam met twee zware tassen terug van het boodschappen doen.

“Hallo,” zei ze hartelijk. “Ik zie dat je gaat schilderen.”

“Ja, ik ga naar Ria. Vakantiebelevissen uitwisselen, en ik ga haar schilderen.”

“Ik heb nieuws van onze vriendin Sara uit Australië,” zei ze.

“Bel me gauw om het me te vertellen!” was mijn antwoord.

De vriendin uit onze kindertijd was twee jaar geleden met haar hele familie gevlucht naar Australië. Dat was een groot verlies voor Jana. Ze was zo gewend aan haar aanwezigheid. Ze woonden in hetzelfde huis, gingen samen naar school en daarna samen naar het conservatorium. Sara bezat niet het talent van Jana en studeerde alleen af in de theorie. Als kinderen speelden we vaak samen. Mijn moeder en die van Sara waren klasgenoten op het Franse college. We brachten samen de zomervakanties door. Haar ouders waren gescheiden. Haar vader kwam eens op een zondag om met haar rond te gaan rijden met zijn westerse auto. Ze namen Jana dan vaak mee. Op een dag kregen ze een ongeluk. Jana, die voorin zat, raakte ernstig gewond. De ruiten waren gebroken en de scherven hadden haar gezicht geraakt. Ze voerden haar af met een ambulance. Ik kan me nog herinneren hoe Sara mij opgewonden belde en zei dat haar vader voor de rechter kon komen als Jana een klacht zou indienen. Hij had na het ongeluk geen enkele sympathie voor haar vriendin getoond.

Sara's vader reisde vaak naar het Westen en bracht dan luxe kleren voor haar mee. Via zijn netwerk regelde hij voor zichzelf een vaste baan in West-Duitsland. Hij was een ijdele man en

ook een rokkenjager. Hij veranderde constant van vriendin. Ook was hij verschrikkelijk gierig. Hij was zelfs niet bereid om te betalen voor de foto's die hij nodig had voor de visums voor West-Duitsland. Sara had mijn vader eens gevraagd om die foto's te maken, hij wilde die natuurlijk gratis hebben. Een paar uur nadat mijn vader de foto's had gemaakt, belde ze ieder uur hysterisch op om te zeggen dat haar vader ze onmiddellijk moest hebben en dat zij ze zou betalen. Maar mijn vader wilde hem juist een gunst verlenen. Als ze werkelijk wilden betalen, konden ze ook naar een fotostudio gaan. Maar het vervelendste moest nog komen. We vroegen haar vader om een kalender met foto's van mijn vader mee te nemen voor onze vroegere burens, die nu in West-Duitsland woonden. Ze waren jaren geleden gevlucht en vonden zijn foto's erg mooi. Maar Sara's vader was zogenaamd vergeten de kalender mee te nemen.

Toen Sara was getrouwd, liet ze nadrukkelijk zien hoe verliefd ze op haar echtgenoot was. Toen we eens samen waren, kuste ze hem constant. Dat zag er niet uit. Hij was klein en dik en droeg verhoogde schoenen, maar bleef er desondanks uitzien als een dwerg. Eigenlijk was hun huwelijk waardeloos. Toen hij als musicus in een nachtclub in Noorwegen werkte, had hij talloze affaires. Tijdens zijn verblijf in het buitenland ontmoette Sara in de buurt haar grote liefde, maar ze scheidde niet. Haar eigen huwelijk was ondertussen wel in een diepe crisis geraakt. Voordat ze naar Australië emigreerden, hadden ze in West-Duitsland veel ruzie. Daar hadden ze, met behulp van de tweede vrouw van haar vader, die Australische was en even oud als Sara, hun visa voor Australië geregeld.

“Ik bel jou wel!” beloofde ik Jana.

Ik vervolgde mijn weg en stapte op de tram. Ik ging zitten en zette de ezel en het canvas naast me neer. Ik had geluk dat

ik met al mijn bagage kon zitten. Een oude man kwam op me af en begon tegen me te praten.

“Een mooie dag om te werken. Wat gaat de kunstenaars schilderen?”

“Ik ga een portret van mijn vriendin maken.”

“Ik heb respect voor kunstenaars, ik wens je veel succes.”

“Dank u wel, erg aardig.”

Ik voelde mij aangemoedigd door deze mooie woorden. Ik dacht weer aan Sara. Uit Australië kwamen droevige berichten. Ze woonden daar nu in een sociale woning en ze hadden geen werk. Hun dochtertje vroeg zonder ophouden: “Wat doen we hier? In Sofia woonden we in een groot huis.”

Eigenlijk zat Sara gebakken in Bulgarije. Ze had daar een mooie baan, ze kon naar het Westen reizen, bezat buitenlandse valuta en kon daarmee winkelen in speciale, luxe winkels. Waarom moest ze emigreren naar zo'n ver land?

Het was eigenlijk niet handig om met zoveel bagage te reizen, maar ik was geïnspireerd door ons project, was er in mijn hoofd steeds mee bezig en had zoveel mogelijk meegenomen. We zouden de hele dag samen zijn. We hadden elkaar al heel lang niet gezien. Ria had haar vakantie aan de Zwarte Zee doorgebracht. Ik wilde haar vertellen over een opmerkelijke ontmoeting in de bergen met een groep Nederlanders.

Ria was getrouwd met Vassil. Ze hadden een zoontje, maar haar man was niet geïnteresseerd in haar noch haar kind, die hem ‘oom Ivan’ noemde. Hij was een excentrieke man. Ik was onder de indruk van het feit dat toen ze eens met een slaaptrein naar Moskou reisden, hij tegen Ria had gezegd: “Nu gaan we vrijen met de ramen open. Laten we de Russen zien wat het echte leven is.”

Hij had een groot ego en was een charmeur. Persoonlijk begreep ik niet waarom vrouwen hem zo aantrekkelijk vonden.

Vassil sprak zo vlug, dat ik zijn Bulgaars nauwelijks kon verstaan. Hij deed voorkomen alsof hij vreemde talen sprak. Hij geneerde zich er niet voor om openlijk over zijn vriendinnetjes, aan wie hij dure cadeautjes gaf, te praten. Met bijzondere trots vertelde hij hoe een van hen, psycholoog van beroep, in de bus had geplast. Mijn vriendin Ria vond dat vreselijk. Ze werd openlijk verliefd op een van Vassils vrienden, met wie ze ook intiem was. Een keer was ik voorgesteld aan Vassils vrienden. Ria zei haar vriendin uit haar kindertijd mee te hebben genomen, die eruitzag als een ton. Dit soort grappen vertelde ze vaak, ze dacht dat ze daarmee indruk maakte op haar toehoorders. Vassils vrienden waren wiskundigen. Ze spraken met enthousiasme over hun collega Todor, die met trots vertelde over wetenschappelijke conferenties, waar hij veel buitenlanders ontmoette. Ria stelde me aan hem voor. Todor was groot en had zwart, krullend haar. Hij droeg een bril en gebaarde met zijn handen wanneer hij sprak. Hij was goed gezelschap. Ik sprak met hem over kunst en exposities, maar er was geen wederzijdse aantrekkingskracht.

Hij zei: “Erg leuk om met je te praten. Je ziet eruit als een Tsjechische kunstenares die ik ken en die net als jij zelf haar kleren maakt.”

Maar het hoogtepunt van die avond was het optreden van Ria's echtgenoot. Precies om middernacht verscheen hij naakt in ons midden om zijn verjaardag aan te kondigen.

“We zijn allemaal naakt geboren,” zei hij trots.

Hij liep de kamer rond en verdween. Hij had een zwaarlijvig figuur en liep met zware passen, vol zelfvertrouwen. Daarna kwam hij gekleed terug en vroeg mij ten dans.

“Wat denk je, was het geen briljant idee?”

“Ik ben sprakeloos. Ik heb nog nooit zo'n optreden gezien.”

Later begreep ik dat het opgetogen gezelschap de gewoonte

had om zichzelf zonder kleren te vermaken. Ze speelden met dobbelstenen. Diegene die de minste ogen gooide, moest de kleren uittrekken en degene die de hoogste ogen gooide, moest ze aantrekken, als een variant op strippoker. Ze gingen door totdat een van hen helemaal zonder kleren was, dit tot grote vreugde van de anderen.

Toen Ria trouwde, was ze net afgestudeerd aan het gymnasium. Vassil was haar grote liefde. Ze had hem opgezocht tijdens bezoeken in de kazerne. Vassil kwam bij haar en haar ouders inwonen. Ria kwam uit een familie van intellectuelen. Zijn ouders waren maar gewone mensen. Ondanks dat haar schoonvader geen universitaire graad had, had hij een hoge positie in de partij, waar hij verantwoordelijk was voor alle tentoonstellingen van Bulgaarse kunstenaars in binnen- en buitenland.

In gedachten verzonken bereikte ik de halte waar ik moest uitstappen. Ik stapte uit de tram en liep naar het grijze flatgebouw. Terwijl ik op de lift wachtte, zag ik grappige teksten op de muren. Een daarvan was: *'Ik houd van Julia.'* Gevolgd door: *'Julia is een hoer.'* Ik ging de lift binnen. Er was geen licht en ik moest in de duisternis zoeken naar de knop voor de zesde verdieping. De lift ging met veel lawaai naar boven en eindelijk bereikte ik de juiste verdieping. Ria ontving me hartelijk. Op de werktafel stond een nieuw ontworpen koffieservies.

“Kijk, dit is uit mijn nieuwe collectie. Als je het mooi vindt, kan ik er een voor je bestellen. Het is in de winkels in Sofia niet te koop. Je kunt het alleen via connecties krijgen. Gewoonlijk gaat het naar het buitenland.”

Het servies was van porselein en had een reliëf van bloemmotieven.

“Ik ga het zeker bestellen.”

“Ik kan niet wachten op je verhaal over je ontmoeting met

de buitenlanders,” zei ze. “Maar eerst koffie met zelfgemaakte koek. Spannend, er is een kans dat mijn oom, die uit Bulgarije is gevlucht en al lang in de VS woont, straks komt.”

“Hoe dan? Hij mag hier toch niet meer komen?”

“De partij volgt nu een nieuwe lijn en vervolgt deze mensen niet meer.”

“Is hij niet bang dat er hier iets met hem gebeurt?”

“Hij komt om zijn oude moeder te bezoeken en er is ook een andere reden. Hij is gescheiden en zoekt hier een andere vrouw. Hij had een advertentie in de krant geplaatst met de tekst dat een inwoner van de Verenigde Staten wilde trouwen met een Bulgaarse. Zonder resultaat: degenen die reageerden, waren geen geschikte match omdat ze in hun eigen land wilden wonen.”

Zijn verhaal was interessant. In de zestiger jaren voelde hij zich in Bulgarije niet op zijn gemak. Hij woonde samen met zijn moeder en de familie van zijn broer. Hij sliep in de keuken. Hij vluchtte eerst naar Zweden en ging daarna naar de Verenigde Staten, waar hij zich gelijk voelde met de Amerikanen. Tot dan werden buitenlanders in Europa gediscrimineerd.

We gingen naar de keuken. Ria had een speciale cake met fruit voor mij gemaakt. Ze sneed hem, zette koffie en we gingen zitten.

“Brand los,” zei ze.

“Tijdens een uitstapje in de bergen ontmoette ik een groep Nederlanders. Je weet dat het hier bijna onmogelijk is om met een groep buitenlandse toeristen te praten. Individuele toeristen ontmoet je hier heel zelden. Zelfs als je iemand uit het buitenland uitnodigt, moet je voor hem of haar een hotel regelen. Buitenlandse toeristen komen gewoonlijk in groepen. Hun favoriete bestemming is de Zwarte Zee. Soms kom je ze in de bergen tegen. Tot mijn grote verbazing waren we samen

met een Nederlandse groep in een hut ondergebracht. Ik vond het een hele belevenis om met ze te praten. In vergelijking met onze socialistische realiteit leek hun leven een sprookje. Het was een gemêleerd gezelschap. Er waren journalisten bij, onderwijzers en huisvrouwen. We hadden lange gesprekken. Uiteindelijk wisselden we adressen uit. Toen ik met ze sprak, stelde ik me voor hoe ik me zou voelen als ik in Nederland geboren zou zijn. Ik sprak vaak met Hanna. Ze was een schoonheid. Ze sprak met veel liefde over haar zoontje en haar vriend, over haar werk als muziklerares, en over haar dagelijkse wandelingen langs de grachten van Amsterdam. 's Avonds maakten we een kampvuur en zong ze mooie liedjes. Freek was journalist. Hij nam veel foto's. Hij was geïnteresseerd in politiek. Hij was onder de indruk van de slogans die overal op grote borden stonden, en hij vroeg me die te vertalen. Ik kon me zijn verbazing voorstellen toen hij mij hoorde zeggen: "Lang leve de vriendschap tussen Bulgarije en de Sovjet-Unie."

De meeste tijd bracht ik door met Alex. Hij was mager en lang. Hij had mooie blauwe ogen en hij hield van de natuur. Hij was geen trekker. Hij sprak over de natuur van de eilanden, waar hij gewoonlijk zijn vakanties doorbracht. Zijn eerste idee was om naar de Alpen te gaan, maar een vriend van hem had hem deze reis aangeraden. Hij had tegen hem gezegd dat niet alleen de natuur hier prachtig was, maar dat de bevolking ook vriendelijk was. We liepen door de mooie natuur en voerden lange gesprekken. Hij vond het interessant dat ik kunstenaars was. Hij was geïnteresseerd in kunst en had daarom musea over de hele wereld bezocht. Het viel mij op dat hij bij het maken van foto's verschillende standpunten koos. Samen bewonderden we de edelweiss. Alex maakte een close-up van hoe ik de edelweiss bekeek. Spontaan nodigde hij mij uit om zijn gast te zijn in Nederland en daar met hem de beroemde musea te

gaan bezoeken. Ik voelde me geroerd door zijn uitnodiging. Deze buitenlander was zo dichtbij en tegelijkertijd zo veraf vanwege de onmogelijkheid voor mij om naar het Westen te reizen. Hij was charmant en straalde goedheid uit. We hadden een klik. Alles wat hij zei, vond ik leuk. Het leek een wonder. Ik had hem net ontmoet, maar het voelde alsof hij al een intieme vriend was. Het was liefde op het eerste gezicht. Plotseling kuste hij mij. Ik voelde me alsof ik in een sprookje was beland. Het geluk lachte me toe. Ik was ervan overtuigd dat hij de ware was. We spraken over de politiek. Hij vond het moeilijk dat ik geen toestemming zou krijgen om hem te bezoeken. We zouden echter niet opgeven, en omdat ik wel toestemming zou krijgen om naar andere communistische landen te reizen, spraken we af om elkaar in Budapest weer te zien. Ik vond het interessant om met iemand uit de vrije wereld in contact te blijven. De groep was vriendelijk en betrokken. Toen ze weer in hun eigen land waren, stuurden ze mij ansichtkaarten van hun mooie land. Ik keek naar de typische huizen aan de Amsterdamse grachten, de windmolens, de bloemmozaïeken. Dit was een nieuwe ervaring voor mij, contact hebben met mensen, niet gehinderd door de communistische realiteit. Ik realiseerde me dat het contact alleen door brieven kon blijven bestaan. Het boeiendst waren de brieven van Alex. In de verte werd er een raam naar de vrije wereld geopend. Ik kon informatie uitwisselen met mensen uit de vrije wereld.”

“Erg interessant, zulke ontmoetingen,” zei Ria, en vervolgens: “Goed dat je contact met ze houdt. Dit is een verbinding met de vrije wereld. Laten we nu, vol indrukken, aan de slag gaan.”

Ze was gekleed in een blauwe jurk met geometrische motieven.

“Je jurk is mooi om te schilderen, maar ik wil de compositie afmaken met wat accessoires. Heb je nog wat in paars?”

“Ja, ik heb nog een hoed.” Ze zette een kleine, kleurige hoed op.

“Die staat je bijzonder goed, we kunnen beginnen.”

Ria zat op een antieke stoel. Ze zat rustig. Ik keek naar haar en begon met mijn werk op het doek, met een penseel met verf, verdund met terpentine. Ik zette de contouren neer, het haar, de kleren. Ze had een hoofd met karakteristieke lijnen. Ik kreeg snel gelijkens. Ik begon met het dik opzetten van de kleuren. Daarna begon ik de details uit te werken. Ze was blond en het portret in koude kleuren stond haar goed.

Plotseling werd er aan de deur gebeld. Het was haar oom uit Amerika. Hij zag er vermakelijk uit. Het was duidelijk dat hij zijn haar verfd. Hij had een grappige geruite broek aan, droeg schoenen met twee kleuren, en hij had een grote hoed op zijn hoofd, alsof hij rechtstreeks uit het Wilde Westen kwam. Alleen het geweer ontbrak.

In de VS werkte hij niet als ingenieur, waarvoor hij had gestudeerd. Hij had een bejaardentehuis voor rijke mensen. Hij kwam terug vanuit het gedroomde Westen. Maar had het hem gelukkig gemaakt? De oom was saai en verveeld. Hij miste de spontaniteit van de Nederlanders die ik had ontmoet. Deze man had redenen gehad om te vluchten, maar het Westen had hem niet met open armen ontvangen. Hij kon daar zijn beroep niet uitoefenen. Hij voorzag in zijn levensonderhoud met werk waarvoor hij niet gekwalificeerd was. Hij herhaalde telkens weer zijn rechten als Amerikaans staatsburger, maar er was iets in hem gebroken.

“Laat ons eens zien wat de kunstenares doet,” zei hij minachtend.

Het was alsof we automatisch moesten begrijpen dat we moesten stoppen met werken en met hem moesten praten.

Hij was geen interessant gezelschap, hij had niets te vertellen. Hij leek leeg. Ik beeldde mij zijn ontelbare afspraakjes in die hij met Bulgaarse vrouwen had gehad, en ik was niet verrast dat hij geen enkele geschikte kandidaat had gevonden, zonder dat ik ook maar iets van zijn 'kennissen' wist.

De oom keek naar mijn werk en vergeleek het met het model.

"Het lijkt precies op het model," concludeerde hij geringschattend. "In Amerika kun je veel geld verdienen met het maken van portretten."

"Ik werk nu verplicht als jonge specialist, omdat de regering mijn opleiding heeft betaald," zei ik.

Ria interrumpeerde. "Ze is nu aangesteld als lerares tekenen."

"Er zijn landen waar je, als je daar vijf jaar als leraar of lerares hebt gewerkt, niet als getuige in de rechtbank wordt geaccepteerd," vertrouwde de oom mij toe.

Hij haalde het bloed onder mijn nagels vandaan. Waarom in godsnaam verscheen hij precies nu om ons werk te verstoren en mij te treiteren?

Hij begon trots te praten over hoe hij van de vrijheid genoot en hoe hij over de hele wereld reisde. Hij was niet interessant. Ik wilde niet met hem ruilen. Hij kwam niet overeen met mijn beeld van een vrije man. Er was duidelijk geen klik en hij besloot te vertrekken.

"Laat de kunstenaars werken, we zullen het resultaat gauw zien," zei hij ten slotte.

"Let maar niet op hem," zei Ria toen hij vertrok. "Ik heb altijd ruzie met hem. Hij vindt mij erg geëmancipeerd. Hij zal in Bulgarije duidelijk niet vinden waar hij naar op zoek is: een

rustige vrouw die doet wat hij wil. Aziatische vrouwen zijn veel geschikter voor hem.”

We gingen door met ons werk. Ria poseerde geduldig. Ze had een mooi, smal gezicht met opvallende jukbeenderen. Met haar kortgeknipte haar zag ze eruit als een klein meisje. Ze keek met haar blauwe ogen op een speelse manier de wereld in.

“Wil je een korte pauze en ondertussen wat whisky?”

“Graag. Ik denk dat als we het op een positieve manier bekijken, we een goede les hebben geleerd: dat het Westen niet altijd zo aantrekkelijk is voor een man met het karakter van je oom.”

“Ze kunnen in elk geval reizen waar ze maar naartoe willen. En ze hebben de communistische feestdagen, waarop je met rode vlaggen moet zwaaien, niet. En het belangrijkste is dat ze vrij zijn om hun politieke mening openlijk met anderen te delen, zonder bang te hoeven zijn dat iemand ze vervolgt.”

Ik dacht na over het leven daar en over onze gevluchte landgenoten. Ze waren trots op hun rechten als vrije burgers, maar iets in hen was gebroken.

Het was vreemd dat de communisten het Westen officieel veroordeelden. Tegelijkertijd probeerden ze zelf altijd dienstreizen naar het door hen vervloekte Westen te regelen. Zo reisde onze buurman Petrov, lid van de communistische partij, vaak naar Italië, waar een glossy tijdschrift werd gedrukt waarvan hij hoofdredacteur was. Hij kreeg deze vooraanstaande positie via zijn netwerk. Hij had mijn vader gevraagd om bij hem te komen werken als technisch redacteur en fotograaf, maar mijn vader kreeg geen toestemming mee te gaan naar Italië om het drukproces te controleren. De communistische administratie liet hem niet naar het Westen gaan, wegens politieke instabiliteit. Van mijn vader werd alleen maar verwacht het tijdschrift klaar te maken. In zijn plaats ging de buurman

naar Italië, zonder ook maar enig idee te hebben van drukprocessen. Tegelijkertijd vroeg hij zonder gêne mijn vaders hulp bij werkzaamheden aan zijn flat.

Het gedroomde Westen was een onbereikbare droom voor de gewone Bulgaar. Als je daar wilde wonen, moest je vluchten en de gevolgen daarvan dragen. Dat betekende: voor altijd afscheid nemen van familie en vrienden, zonder de mogelijkheid te hebben ze ooit weer te ontmoeten en contact te houden. Maar je moest eerst een vergunning hebben om naar het Westen te reizen. Gewoonlijk was dat een lange procedure, omdat je eerst een document van de partijorganisatie van het werk en ook van de wijk moest hebben. De communistische partij volgde iedere stap van haar burgers. Zo controleerden de schrijvers van deze documenten de burgers niet alleen, ze regelden ook hun leven. Zo had een majoor uit het leger boven in onze flat, op de zolder, een duivenhok gemaakt, wat voor de bewoners voor overlast zorgde. We klaagden bij de gemeente. De boze majoor belde woedend aan en op hoge toon kondigde hij aan dat, als we onze klachten niet terugnamen, mijn moeder geen toestemming zou krijgen om naar West-Duitsland te reizen. Als je van de partijorganisatie en de wijk toestemming had, zou de politie onderzoek doen naar je hele familie. Je kreeg zeker geen toestemming als je familieleden had die voormalige politici en genationaliseerde kapitalisten waren. Ook werd onderzocht of je familie in het Westen had. Voor de gewone burger was reizen naar het Westen een droom. De enige mogelijkheid om te plukken van de ‘westerse vruchten’ was om georganiseerd met ‘Balkantourist’ te reizen, maar deze reizen waren erg duur. Op het einde van zulke reizen was er, ondanks dat er altijd agenten bij waren die de gewone toeristen in de gaten hielden, altijd een groep jongeren die een weg vonden om te ontsnappen, om hun geluk in het Westen te zoeken.

Bij onze buren Ivanov ging het heel anders. Zij vluchtten samen. Hun leven verschilde veel van het onze. Ze hadden de vrijheid om naar het Westen te reizen, maar ‘vergeten’ terug te komen. Wanneer zo’n actie werd georganiseerd, werd alles geregeld onder volstreekte geheimhouding. We wisten zelfs niet dat ze naar West-Duitsland gingen. Ze hadden ons verteld dat ze naar de Zwarte Zee gingen. Maar na een paar maanden waren ze nog niet terug. Uiteindelijk werd het duidelijk dat ze naar West-Duitsland waren gevlucht. Zelfs wij werden er door de politie, die onderzoek deed, over ondervraagd. Ivanov zelf werkte op een ministerie. Hij had een juridische opleiding, maar had voor zijn werk een of andere technische opleiding gevolgd. Men zei dat hij belangrijke deals voor de staat regelde. Hij was een wijze man. Ondanks de beschikking over westerse valuta reed hij in een Russische Moskvitch, hij wilde vanwege zijn geld niet opvallen. Dochter Vicky was het meest opvallende meisje uit de buurt. Ze was mooi, droeg westerse kleren en had een lange rij aanbidders. Ze had een vriend, een student aan de kunstacademie. Ze leken onafscheidelijk. In Duitsland woonden ze in een dure flat en ze leefden lux. Iedereen had werk. Voordat ze vertrokken, verwachtten de ouders dat Vicky afgestudeerd zou zijn. Ze lieten een mooie, ruime flat achter, die geconfisqueerd werd door de staat en gegeven werd aan een lid van de partij met een hoge functie. Toen ik nog kind was, bezocht ik de Ivanovs vaak. Er lag daar zelfs een reservesleutel van ons huis. En als ik terugkwam van het spelen, belde ik daar aan. Bij hen woonde ook een oud familielid in, die altijd thuis was. Soms bracht ik daar uren door en luisterde naar zijn lange en interessante verhalen. Ivanov reisde vaak naar het Westen. Hij was attent en bracht iedere keer een reep Milka-chocolade voor me mee. Voor mij was dit heel wat, omdat je zulke chocola in Bulgarije alleen maar kon kopen in winkels waar met

vreemde valuta werd betaald. De gewone Bulgaar kon alleen in Bulgarije gemaakte chocolade krijgen.

Hun huis was mooi ingericht. De moeder had de middelbare school niet afgemaakt. Ze had geen vast werk. Wanneer ze door de buurt liep, schreeuwde ze zo hard, dat haar stem zelfs thuis te horen was. Ze gedroeg zich familiair en vroeg voortdurend om gunsten. Aan mijn moeder, bijvoorbeeld. “Jeanette, geef me lakens, er komt een familielid van het platteland bij ons slapen. Ik wil hem mijn lakens niet geven, want zijn voeten stinken.”

Als je haar in het trappenhuis ontmoette als ze terugkwam van het boodschappen doen, begon ze onmiddellijk te zuchten en te klagen en om hulp te vragen omdat haar tassen zwaar waren.

Om haar lange telefoongesprekken te verkorten, installeerde haar man een telefoonslot. We werden hierover op een bijzondere manier geïnformeerd. Ze was er namelijk zo kapot van, dat ze vergat om zich aan te kleden en aanbelde in alleen haar onderkleden. Wij waren de dupe van deze actie, omdat ze nu van onze telefoon gebruik ging maken.

Ze vroeg voortdurend om geld. Op een keer zei ze tegen een van de burens: “Ik heb hier een notitie: ‘*Lina 10 lev.*’ Ik begrijp het niet, moet jij mij het geld geven of moet ik het jou terugbetalen?”

“Zeker, je moet het mij terugbetalen, ik leen nooit geld van een ander.”

Ze kon het niet verkroppen dat haar dochter knap was. Toen een man eens naar hen keek, zei ze tegen Vicky: “Je moet niet denken dat hij alleen naar jou keek. Kijk in de spiegel, je bent dik en je hebt kromme benen.”

De moeder was gewend om dingen uit ons huis mee te nemen en ze niet meer terug te brengen. De goede oude man